

VÝZKUM PROFESNÍHO SEBEPOJETÍ U STUDENTŮ NA CESTĚ K UČITELSTVÍ

RESEARCHING STUDENTS' PROFESSIONAL SELF-CONCEPT AS THEY PROGRESS TOWARDS BECOMING TEACHERS

Vladimíra Spilková, Helena Zitková

Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice

Abstrakt

Cílem výzkumné studie je objasnit, jakou podobu má profesní sebepojetí studentů ve 3. ročníku bakalářského studia. V úvodu jsou prezentována teoretická východiska, zejména jsou vymezeny základní pojmy – profesní sebepojetí, profesní identita, profesní já – a vztahy mezi nimi. Je popsán zvolený kvalitativní výzkumný design založený na induktivní analýze esejí, které psali studenti na téma Já budoucí učitel/ka. Texty byly kódovány metodou otevřeného kódování. Kódy byly sdruženy do pěti kategorií, z nichž byla nejpočetněji zastoupena kategorie Já a pojetí výuky a její subkategorie Přístup k žákům, Komunikace a interakce a Klima ve třídě. Téměř stejně početně zastoupenou kategorií byla kategorie Já a přístup k profesi, v níž vystupují do popředí hodnoty. Ve vyjádřeních studentů směrem k budoucnosti dominují představy chtěného Já. Výzkumná data jsou diskutována v kontextu výzkumných nálezů našich i zahraničních autorů.

Klíčová slova: profesní sebepojetí; studenti učitelství; kvalitativní výzkum; esej

Abstract

The study aims to explore students' professional self-concept during their third year of bachelor studies. It presents theoretical frameworks like professional self-concept, identity, professional self, and their mutual interrelationships. Qualitative research design, based on an inductive analysis of essays written by students on the topic "I, the future teacher", is described, utilizing open coding method resulting in five categories. Among these categories, the Self and the Concept of Teaching along with its subcategories Approach to Students, Communication, and Interaction, and Classroom Climate, emerged as the most prevalent. The category Self and Approach to Profession, which emphasizes values, was also prominently represented. Throughout the students' statements

about the future, ideas of the desired Self are dominant. The findings are discussed within the context of existing research.

Keywords: professional self-concept; student teachers; qualitative research; essay

1 ÚVOD

Za jeden ze stěžejních cílů přípravného vzdělávání učitelů je dnes považována podpora studentů v utváření jejich profesního sebepojetí. Období pregraduální přípravy na učitelskou profesi je považováno za klíčovou etapu ve formování sebepojetí v roli učitele z hlediska jeho profesní dráhy v celoživotním rozměru. Cílem výzkumné studie je objasnit, jakou podobu má profesní sebepojetí budoucích učitelů v raných a krystalizujících fázích jeho utváření. V centru pozornosti budou aspekty sebepojetí, kterým ve výzkumu nebyla dosud věnována dostatečná pozornost (role emocí a diagnostika sebepojetí jako nástroj k personalizaci kurikula).

2 TEORIE

Kognitivní obrat v pedagogické psychologii (konceptualizace učení žáka jako učení orientovaného na žáka) a problémy s implementací kurikulárních reforem přispěly k tomu, že se v posledních desetiletích dostalo do centra výzkumné pozornosti zkoumání vnitřního světa učitelů, jejich profesní identity, sebepojetí v roli učitele, hodnot, postojů, přesvědčení, s cílem identifikovat možnosti, zda a jak se dají rozvíjet a proměňovat. V teoretické části jsou vymezeny základní pojmy – profesní sebepojetí, profesní identita, profesní já - a vztahy mezi nimi. Hlavní pozornost je věnována konceptu sebepojetí učitele a to z několika perspektiv, z hlediska: (a) jeho struktury (sebeobraz; sebeúcta; profesní motivace; vnímání nároků, požadavků na učitelskou profesi; vnímání své profesní zdatnosti; pojetí výuky); (b) uspořádání reprezentací sebe sama na časové ose, ve vývojovém i chronologickém smyslu – dimenze retrospektivní (tzv. minulá Já), aktuální (vnímání, prožívání a hodnocení sebe sama v současnosti) a prospektivní, tzv. možná Já.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Cílem výzkumného šetření je prozkoumat profesní sebepojetí budoucích učitelů v závěru bakalářského studia a identifikovat, co toto profesní sebepojetí sytí. K získání odpovědí na výzkumné otázky byl využit kvalitativní výzkumný design založený na induktivní analýze 16 esejí, které psali studenti 3. ročníku bakalářského studia na téma Já budoucí učitel/ka. Texty byly kódovány metodou otevřeného kódování, kterou provedla dvojice výzkumníků. Velká pozornost v procesu kódování byla věnována sladování přístupů obou výzkumnic, zejména ve vyznačování textových fragmentů a v jim odpovídajícím pojmenování kódů. V několika případech proběhla kolegiální supervize. Kódy (v kombinaci in vivo a kódů vytvořených výzkumníky) byly sdruženy do pěti kategorií (Já a pojetí výuky; Já a učitelská profese; Já a profesní kvality; Já a profesní očekávání; Já a rozhodnutí pro profesi) a tři z nich ještě do subkategorií.

4 VÝSLEDKY/OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

Analýza esejí umožnila vhled do vnitřního světa studentů, do způsobu jejich přemýšlení o učitelské profesi, do hodnot, které vyznávají, do názorů, stojí a profesních přesvědčení, kterými disponují včetně osobních motivací ke studiu učitelství a zdůvodnění jejich profesní volby. Z pěti kategorií byla nejpočetněji zastoupená kategorie Já a pojetí výuky, v níž se studenti nejčastěji vyjadřovali k sociálně–vztahové složce výuky v subkategoriích Přístup k žákům, Komunikace a interakce a Klima ve třídě. Téměř stejně početně zastoupenou kategorií byla kategorie Já a přístup k profesi, v níž zřetelně vystupují do popředí hodnoty. Většina výpovědí byla vztažena k představám o sobě v roli učitele z hlediska budoucího vývoje, z hlediska představ o tom, jakým učitelem by chtěl/a být, nebo nechtěl/a být. Ve vyjádřeních dominovaly představy v podobě chtěného profesního Já, v mnohem menší míře jsou zastoupeny představy nežádoucího, nechtěného. Ve Chtěném pojetí výuky kladli studenti důraz na dobrý vztah se žáky, založený na vzájemném respektu a důvěře, na empatii a porozumění žákovi, na kvalitní prostředí pro učení zahrnující bezpečné a přátelské klima ve třídě.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Výzkumná data jsou interpretována v kontextu srovnání s nálezy výzkumu našich i zahraničních autorů. Diskutována je role pozitivních a negativních emocí v utváření profesního sebepojetí a důsledků, které z toho plynou pro přípravu budoucích učitelů. Pozornost je věnována také rozdílům mezi studenty učitelství ve schopnosti reflexe a sebereflexe, které ukázala analýza esejí. Předmětem diskuze je také pohled na profesní sebepojetí z hlediska vývojového, z hlediska třech základních fází v jeho konstruování. Důležitou otázkou je individualizovaný charakter procesů utváření sebepojetí v průběhu studia a možnosti personalizace výuky a individuálně orientované intervence k podpoře profesního růstu studentů učitelství. Diskutován je také potenciál metod reflektivního psaní pro diagnostiku i utváření profesního sebepojetí.

6 LITERATURA

- Hamman, D., Gosselin, K., Romano, J. & Bunuan, R. (2010). Using possible-selves theory to understand the identity development of new teachers. *Teaching and Teacher Education*, 26, 1349–1361.
- Hamman, D., Coward, F., Johnson, L., Lambert, M., Zhou, L. & Indiatsi, J. (2012). Teacher possible selves: How thinking about the future contributes to the formation of professional identity. *Self and Identity*, 12(3), 307–336.
- Chong, S., Low, E. L. & Goh, K. C. (2011). Emerging professional identity of pre-service teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 36(8), 50–64.
- Korthagen, F., Kessels, J., Koster, B., Lagerwerf, B. & Wubbels, T. (2011). Jak spojit praxi s teorií: Didaktika realistického vzdělávání učitelů. Brno: Paido.
- Pravdová, B. (2014). Já jako učitel: profesní sebepojetí studenta učitelství. Brno: Masarykova univerzita.
- Spilková, V. (2001). Professional Development of Teachers and Student Teachers through Reflection on Practice. *European Journal of Teacher Education*, 24(1), 59–66.
- Spilková, V. (2006). Dilemata v pojetí pedagogické přípravy studentů učitelství. *Pedagogika*, 56(1), 19–30.
- Stuchlíková, I. (2006). Role implicitních procesů při utváření profesní identity budoucích učitelů. *Pedagogika*, 56(1), 31–44.
- Trent, J. (2010). Teacher education as identity construction: Insights from action research. *Journal of Education for Teaching*, 36(2), 153–168.